

Vojko Strahovnik

Univerza v Ljubljani

Razsežnosti moralne teorije¹

V prispevku načrtamo temeljne razsežnosti moralne teorije. Na začetku predstavimo razliko med moralnimi vprašanji prvega reda in vprašanji drugega reda ter slednje povežemo z moralno teorijo in metaetiko. V nadaljevanju razlikujemo med petimi osrednjimi razsežnostmi moralne teorije, tj. moralno ontologijo, moralno semantiko, moralno epistemologijo, moralno psihologijo in moralno fenomenologijo, ter predstavimo osnovna stališča v okviru teh razsežnosti. Članek sklenemo z razmisleki o najboljši vstopni točki v metaetično razpravo ter nekaterih novih razvojnih težnjah na tem področju moralne filozofije.

Ključne besede: moralna teorija, metaetika, moralni (i)realizem, kognitivizem, nekognitivizem, moralna motivacija, moralna fenomenologija

Uvod

Tako etika kot metaetika sta področji filozofije, ki se ukvarjata z moralnostjo, pri čemer se metaetika prvenstveno ukvarja z naravo moralnosti, etika pa z njeno vsebino. Če se v okviru slednje na primer sprašujemo, katere stvari so vrednote, katera dejanja so naše dolžnosti ali kakšna motivacija naj nas vodi pri naših dejanjih, potem si metaetika zastavlja vprašanje o samih izhodiščih teh prvotno zastavljenih vprašanj. Za predmet si izbere značilnosti naše moralne misli in jezika in sprašuje, npr. kaj sploh pomeni, da je nekaj vredno, ali pa ali sploh obstajajo od nas neodvisni, objektivni odgovori na vprašanje glede tega, kaj moramo storiti, kako lahko dosežemo moralno vednost oz. upravičimo naše moralne sodbe, kako so naši moralni pogledi in naravnosti povezane z delovanjem ipd. V tem smislu lahko rečemo, da se torej etika ukvarja z etičnimi vprašanji prvega reda, z vsebinskimi vprašanji, ki prevladujejo tudi v naši vsakodnevni moralni misli in praksi, medtem ko metaetika zastavlja vprašanja drugega reda, tj. vprašanja o teh vprašanjih in njihovih predpostavkah. Podobno razlikovanje lahko ubesedimo tudi preko razlike med formalnimi in vsebinskimi vprašanji. Meja med obema vrstama vpra-

¹ Članek je prirejena oblika prvega poglavja knjige *Moralna teorija*, ki bo do konca leta 2016 izšla pri založbi Aristej. Knjiga vključuje dvanajst poglavij, ki sistematično obravnavajo posamezna stališča v moralni teoriji, tudi z vidika, kakor so si ta sledila v njenem razvoju.

šanj ni povsem jasna oz. določna; v vmesnem, sivem področju najdemo vprašanja povezana z moralno odgovornostjo, svobodno voljo in motivacijo za moralno delovanje. Pa tudi sicer med obema področjema ne moremo potegniti stroge meje, kajti tudi naša vsakdanja moralna misel in jezik pogosto presežeta zgolj ukvarjanje z vsebinskimi vprašanji ter predpostavljata, pogosto zgolj implicitno, metaetična stališča.

Tudi skozi večino zgodovine same moralne filozofije ti dve vrsti vprašanj nista bili strogo ločeni kot posebni področji moralne filozofije ter prepoznani kot takšni, saj v teorijah posameznih avtorjev nahajamo tako odgovore na vsebinska vprašanja etike o tem, kako moramo živeti, kaj vrednotiti in po čem stremeti, kot tudi razlago različnih vidikov narave moralnosti, na primer o izvorih moralne vednosti, povezanosti moralnih sodb z dejanji ali načinu obstoja moralnih lastnosti. Pomemben prelom nastopi z izidom knjige G. E. Moora *Principa Ethica* (1903), v kateri Moore jasno oddeli obe vrsti vprašanj. Kot izhodišče postavi, da si moramo najprej sploh odgovoriti na osnovna metaetična vprašanja, torej vprašanja drugega reda, da bi se sploh lahko pričeli ukvarjati tudi z vsebinskimi vprašanji in odgovori nanje, posebej glede tega, katere stvari so neodnosno oz. notranje vredne in katera dejanja so moralno pravilna. Metaetične teme imajo zanj tako prednost – ne v smislu pomembnosti, temveč metodološko – pred vsebinskimi temami. V tem smislu Moore razume metaetiko kot predprostor etike; kot orodje, s katerim postavimo temelje razpravi v moralni filozofiji (Darwall, 2006: 20–23). S tem pa je nastala vrzel med obema področjema, ki se je po Mooru še povečevala, hkrati pa se je slabila brv med obema področjema, in sicer v smeri, da je metaetika pričela prevladovati nad celotnim poljem moralne filozofije, vsebinska vprašanja pa so bila iz nje potisnjena. Mnogi filozofi so v Moorovem filozofskem programu pojmovne analize temeljnih etičnih pojmov ter stavkov, v katerih ti nastopajo, videli prvenstveno ali celo edino nalogo etike. Prevladovala je analiza pomena in vloge moralnih izjav, kakor se te pojavljajo v običajnem govoru, ter še posebej pojmovna analiza ključnih moralnih izrazov, ki v njih nastopajo. Vsebinska oz. normativna etika je bila izrinjena izven polja moralne filozofije.

V zadnjih desetletjih je v moralni filozofiji prisotnih vse več pozivov v smeri preseganja te vrzeli in ponovne tesnejše združitve področji metaetike in vsebinske etike, da bi tako lahko dospeli do trdne, prepričljive in ubranljive filozofske etike. To je pomembno, predvsem upoštevajoč vidik, da nam takšen vključujoč pristop omogoča, da oblikujemo normativne ideale in obveznosti, ki jih bomo na takšni podlagi lahko sprejeli tako zaradi ustreznega upravičenja njihove vsebine z normativnimi razlogi kakor tudi utemeljili z ustreznim teoretičnim razumevanjem te vsebine ter možnosti doseganja moralne vednosti v zvezi z njimi (Darwall, 2006: 25).

Metaetiko lahko določneje opredelimo tudi v okviru delitve moralne filozofije na tri podpodročja, (i) metaetiko, (ii) normativno etiko in (iii) aplikativno etiko. Me-

taetiko razumemo kot to, ki si zastavlja vprašanja o naravi moralnosti, npr. o objektivnosti moralnih sodb, utemeljenih v nanašanju na domnevno od nas neodvisno moralno stvarnost, o pomenu temeljnih moralnih izrazov ter o vlogi moralnih sodb oz. o logiki moralnega jezika in misli ali pa izkustvenih vidikih moralnega presojanja in delovanja. Normativna etika se ukvarja s splošnimi vsebinskimi vprašanji, na primer katere so temeljne vrednote; kaj je moralno pravilno in kaj napačno ravnanje oz. kaj dela naša dejanja moralno pravilna ali napačna; katere vrline naj gojimo oz. spodbujamo v skupnosti, da bodo posamezniki v njej lahko dosegali dobro življenje; kateri motivi naj nas vodijo pri delovanju; kako vzpostaviti pravično družbo in podobno. Pri tem normativna etika seveda ne ostaja zgolj na ravni določanja in naštevanja vrednot, vrst dejanj ali kreposti, ampak si hkrati zastavlja tudi vprašanja, zakaj so ravno izbrana dejanja moralno pravilna, kaj utemeljuje ta njihov moralni status in podobno. Odgovori na ta splošna vsebinska vprašanja potem predstavljajo osnovo tudi za njihov prenos oz. uporabo na bolj specifičnih področjih človekovega življenja oz. delovanja, kar vzpostavlja tretjo raven uporabne (tudi uporabljene) oz. aplikativne etike. Ta področja v tem smislu oblikujejo odgovore na bolj posebna etična vprašanja in izzive, s katerimi smo soočeni, na primer o moralnem statusu splava v različnih stopnjah razvoja zarodka, ali o dopustnosti smrtne kazni za najhujše zločine, o pravičnih socialnih in zdravstvenih politikah, o našem odnosu do drugih čutečih bitij, posebej z vidika upoštevanja njihovega trpljenja, o izzivih biotehnologije, o uničevanju in varovanju naravnega okolja ipd.

Poleg izrazov metaetika in normativna etika se pogosto uporablja tudi izraz moralna teorija (kot nasprotje praktične etike; tako govorimo na eni strani o teoretični etiki in na drugi o praktični etiki). Ta se uporablja raznovrstno, nemalokrat tudi kot sinonim za metaetiko, a v literaturi najdemo tudi rabe, kjer ta zamenjuje normativno etiko. Najbolj smiselno je med obema poljema razlikovati na način, da izraz moralna teorija zajema sklop metaetičnih stališč in odgovore na nekatera temeljna strukturna normativna vprašanja, npr. vprašanja po vrednostnem monizmu ali pluralizmu, deontološki ali posledicistični utemeljenosti moralnosti ipd. To zadnje bi lahko imenovali tudi normativna struktura določenega etiškega stališča. In v tem smislu lahko namesto delitve moralne filozofije na metaetiko, normativno etiko in uporabno etiko, dobimo le dvojico moralna teorija in praktična etika.

Področja metaetike in vrste metaetičnih vprašanj

Temeljna vprašanja o naravi moralnosti lahko razdelimo v več vsebinskih sklopov. *Moralno metafiziko* zanima predvsem vprašanje obstoja moralnih lastnosti ter narave moralnih dejstev. S pomenom moralnih izrazov in logiko moralnih sodb in jezika se ukvarja *moralno pomenoslovje* oz. *moralna semantika*. Osrednji predmet *moralne spoznavne teorije* je možnost moralnega spoznanja ter upravi-

čenja moralnih sodb. *Moralno psihologijo* zanimajo psihološki vidiki moralnih sodb, posebej odnos med našimi moralnimi sodbami ter delovanjem oz. vprašanje moralne motivacije. Zadnje področje pa je področje *moralne fenomenologije* oz. *moralnega izkustvoslovja*, ki raziskuje kvalitativne vidike našega moralnega izkustva ter posledice za moralno teorijo, ki jih lahko iz njih izpeljemo. To so seveda samo jedrna področja metaetike, ki bi jim lahko pridružili še kakšno. Naslednja tabela podrobneje izpostavi najbolj značilne teme znotraj teh petih področij metaetike.

METAETIKA	metafizika	<p>Kakšna je narava oz. metafizičen temelj moralnih sodb? Ali obstajajo moralne lastnosti in ali obstajajo moralna dejstva? Če obstajajo, na kakšen način obstajajo in kakšne vrste so? Kako so moralne lastnosti povezane ali odvisne od naravnih lastnosti? Ali lahko moralne lastnosti zvedemo na naravne lastnosti oz. ali lahko moralna dejstva zvedemo na naravna dejstva? Kakšna je ta morebitna zvedba?</p>
	semantika	<p>Kakšna je pomenska vloga moralnih sodb oz. moralnega govora? Je ta vloga opisna ali pa imajo moralne sodbe vlogo izražanja zavezanosti, norm oz. predpisov (volitivna ali priporočilna vloga, predpisovalna oz. predpisna vloga) ali naše čustvene naravnosti do predmetov teh sodb (izrazna oz. ekspresivna vloga)? Lahko moralnim sodbam pripišemo resničnostno vrednost in kaj so resničnostni pogoji teh sodb? Kakšen je pomen izrazov oz. pojmov »dobro«, »slabo«, »moralno pravilno«, »moralno dopustno«, »moralno napačno« itd.? Kako so moralni pojmi povezani med seboj? Na kakšen način (lahko) te pojme uporabimo v naših sodbah in sklepanjih? Kako se razlikujejo od ne-moralnih pojmov? Kako so t.i. tanki moralni pojmi (tj. pojmi, ki imajo zgolj normativno ali vrednostno razsežnost, npr. moralno pravilno, dopustno, nedopustno, dobro, slabo) povezani z debelimi moralnimi pojmi (tj. pojmi, ki imajo poleg normativne ali vrednostne razsežnosti</p>

		tudi bolj določno opisno vsebino, npr. pravično, iskreno, pogumno, ljubeznivo, kruto)?
	epistemologija	Ali nam je moralna vednost sploh dosegljiva? Če da, na kakšen način? In če ne, zakaj je temu tako? Če obstajajo moralna dejstva, na kakšen način so nam spoznavno dosegljiva? Ali lahko in na kakšen način lahko upravičimo svoje moralne sodbe? Kakšna je logika moralnega mišljenja in vrednotenja?
	psihologija	Kaj so oz. izražajo moralne sodbe? Ali so oz. izražajo prepričanja ali druga, nekognitivna duševna stanja ali pa morda celo kakšno posebno duševno stanje, ki je sestav prej omenjenih? Kaj je psihološki izvor ter sodb? Kako so naše moralne sodbe povezane z našo motivacijo in našim delovanjem? Ali obstaja med obojima kakšna nujna povezava v smislu, da iskrena moralna sodba pomeni tudi, da bomo vedno motivirani ravnati v skladu z njo? Če temu ni tako, kaj je potem lahko izvor naše moralne motivacije, ki bi pojasnil povezanost med moralnostjo in njeno praktično pomembnostjo?
	fenomenologija	Kakšna je narava moralnega izkustva in kako se le-to razlikuje od drugih vrst izkustva? Kaj nam lahko kvalitativna izkustva, ki so povezana z moralnim presojanjem in delovanjem, razkrijejo o sami naravi moralnosti? Kaj vse zaobjemajo ta izkustva? Kakšen pomen jim lahko pripišemo oz. kakšna je moč fenomenoloških argumentov v metaetiki v primerjavi z metafizičnimi, semantičnimi in epistemološkimi argumenti?

Glede na ta temeljna področja in zastavke razprave se je oblikovalo tudi več možnih odgovorov nanje. V nadaljevanju so poglavitna stališča kratko orisana, ker je to pomembno za razumevanje nadaljnje razprave.

Metafizika

Na polju metafizičnih vprašanj v moralni teoriji se je v zgodovini razprave zarisalo predvsem razlikovanje med moralnim realizmom na eni strani in moralnim anti-realizmom na drugi (pri slednjem srečamo tudi poimenovanji moralni irealizem in moralni nihilizem). Nekatera sodobna stališča sicer vse bolj brišejo mejo med obema. Moralni realizem je v svojem jedru stališče, da obstajajo moralne lastnosti, ki so bodisi lahko objektivne v smislu, da obstaja od našega jezika in misli neodvisna moralna stvarnost, bodisi subjektivne v smislu, da je obstoj teh lastnosti sestavno odvisen od moralnega jezika in misli (posameznikova želja ali okus, delovanje racionalne volje, odločitev presojevalca v nekem izhodiščnem ali posebnem prednostnem položaju), kot je to na primer stališče, da je dobro to, kar bi si želeli želeli.

Ta metafizična vprašanja so tesno povezana tudi z vprašanji pomena in vednosti, saj je tudi sicer metafizični realizem pogosto prepleten s semantičnimi tezami in ima pomembne posledice za naš pogled na vednost. Posamične opredelitve moralnega realizma so zelo raznovrstne ter so lahko podane v okvirih dejanskega obstoja, neodvisnosti od jezika/misli, objektivnosti, resničnosti moralnih sodb in podobno. Tako lahko srečamo precej celostne in določne opredelitve, ki moralni realizem razumejo kot sklop naslednjih petih trditvev. Moralne lastnosti in moralna dejstva obstajajo. Te lastnosti in ta dejstva obstajajo objektivno (neodvisno od našega jezika in misli, sistema pojmov, prepričanj ali teorij o njih). Moralni govor je dejstveni govor (v smislu, da imajo moralne izjave/sodbe vlogo opisovanja moralne stvarnosti). Moralne izjave so bodisi resnične bodisi neresnične glede na to, ali se ujemajo z objektivnimi moralnimi dejstvi. Nekatere (trdilne) moralne izjave so (ujemalno) resnične (Timmons, 1999: 72). Russ Shafer-Landau moralni realizem opredeli kot stališče, da obstajajo moralne resnice, ki so neodvisne od katere koli izbrane perspektive oz. gledišča, kar tudi pomeni, da moralna merila, ki določajo moralna dejstva, niso resnična vsled njihove potrditve iz kakršnega koli dejanskega ali hipotetičnega gledišča (2005: 15). Spet drugi opredeljujejo moralni realizem precej bolj minimalno, in sicer kot spoj izhodiščne trditve, da so moralne izjave (vzete dobesedno) dobesedno resnične ali neresnične, in nadaljnje trditve, da so vsaj nekatere teh moralnih izjav (dobesedno) resnične (Sayre-McCord: 1988).

Ne glede na te razlike, pa je jedro moralnega realizma običajno tesno povezano s pogledom na to, kakšna je narava in kaj je vloga moralnih sodb, npr. da je moralni govor dejstveni govor, ki opisuje moralno stvarnost in je (ne)resničen, glede na

to, ali se s to stvarnostjo (ne) ujema. Glede na to, kakšna je narava moralnih lastnosti, lahko nadalje razlikujemo med moralnim naturalizmom in moralnim nenaturalizmom. Naturalistični moralni realizem moralne lastnosti in moralna dejstva razume bodisi kot posebno vrsto naravnih lastnosti in dejstev bodisi kot zvedljive na naravne lastnosti in dejstva (tj. lastnosti in dejstva, ki so predmet ali del naravoslovnih znanosti in psihologije, npr. presežek ugodja nad bolečino, zadovoljitev interesov, preživetje vrste ipd.). Nenaturalistični moralni realizem pa moralne lastnosti in dejstva razume kot posebne, *sui generis* lastnosti in dejstva, ki niso identične z ali zvedljive na naravne lastnosti in dejstva. Nasprotje moralnega realizma je moralni anti-realizem, ki zavrača od nas neodvisen obstoj moralnih lastnosti.

Semantika

Poglavitna ločnica glede vprašanj moralne semantike oz. pomenske interpretacije moralnih sodb poteka med moralnim kognitivizmom in moralnim nekognitivizmom. Vzemimo preprosto moralno sodbo »Trpinčenje čuteče živali zgolj zaradi našega lastnega užitka je moralno nedopustno.« Kakšno duševno stanje izraža ta sodba in kakšna je njena primarna pomenska vloga? Moralni kognitivizem trdi, da ta in druge podobne moralne sodbe prvenstveno so oz. izražajo prepričanja (kognitivna stanja). Moralne sodbe kot prepričanja so podobno kot vsa preostala prepričanja lahko resnična ali neresnična, njihova semantična vloga oz. funkcija pa je opisna, saj merijo na moralno stvarnost, ki jo v sodbi poskušamo zajeti. Glede zgornje sodbe bi tako lahko dejali, da izraža naše prepričanje, s katerim takšni vrsti dejanjem pripisujemo moralno napačnost, ter je posledično lahko resnično ali neresnično. Nadalje nekateri avtorji razlikujejo med močnim in šibkim kognitivizmom (Miller, 2003: 4–6). Močni kognitivizem predstavlja pravkar opisano stališče, da lahko moralne sodbe ovrednotimo glede na njihovo resničnostno vrednost, ki je posledica našega kognitivnega oz. spoznavnega dostopa do dejstev v njihovi podlagi, ki jih naredijo resnična ali neresnična. Za razliko od takšnega stališča, šibki kognitivizem sprejema le prvo trditev, hkrati pa zanika, da bi bile moralne sodbe ovrednotene kot resnične ali neresnične na temelju neke naše kognitivne zmožnosti zaznave ali dostopa do moralne stvarnosti (dejstev, stanj stvari), ampak njihovo resničnost ali neresničnost razume kot posledico tega, da naše najboljše, najbolj trdne in utemeljene moralne sodbe določajo obseg moralnih predikatov ter jih glede na te lahko tudi ovrednotimo.

Nasprotno nekognitivizem zagovarja pogled, da moralne sodbe niso in ne izražajo prepričanj, ampak druga, ne-prepričanjaska, ne-spoznavna oz. nekognitivna stanja, kot so na primer naša čustva, želje, naravnosti, odobravanje, sprejemanje izbrane splošne moralne norme, zapovedi ali pa kombinacijo le-teh. Kot takšne moralne sodbe tudi ne morejo biti (v najbolj neposrednem smislu) resnične ali neresnične, saj je to slednje zgolj lastnost pristnih prepričanj, ki so opisna. Za nekog-

nitiviste moralne sodbe nimajo vloge opisovanja moralnih lastnosti predmetov teh sodb oz. nimajo opisne vloge, kar pomeni, da njihova primarna vloga ni izjavljati nečesa o svetu in za kar bi lahko rekli, da je resnično ali neresnično. V tem smislu nekognitivisti razumejo moralne sodbe kot psevdo-sodbe, saj s tem poudarijo, da se na prvi pogled res morda zdi, kot da bi takšne sodbe izražale prepričanja, saj so podobne našim ostalim prepričanjem in tudi nastopajo kot takšne v našem moralnem mišljenju, vendar je ta njihova površinska deklarativna oz. opisna gramatična oblika zavajajoča. V tem smislu nekognitivizem tudi moralne izraze razume kot psevdo-izraze, ki nič ne pridajo k sami vsebini stavka, ampak izražajo našo naravnost do te vsebine.

Glede na to, kakšna je narava te naravnosti, lahko razlikujemo med različnimi vrstami nekognitivizma. Njegova najzgodnejša oblika, *emotivizem* (Ayer, Stevenson) trdi, da so moralne sodbe izraz naših čustev, torej gre pri njih primarno za izražanje čustvenih naravnosti do predmetov teh sodb, takšna raba moralnega jezika pa v medosebnem prostoru služi tudi za vplivanje na čustva in naravnosti drugih. *Preskriptivizem* oz. *predpisni pristop* (Carnap, Hare) zagovarja pogled, da so moralne sodbe prvenstveno oblika predpisov in prepovedi, ter da tako na primer naš zgornji primer moralne sodbe pomeni našo zavezanost temu, da je trpinčenje živali nedopustno, ter oznanitev drugim, da tega ne odobravamo. *Ekspresivizem norm* (Gibbard) je stališče, da moralne sodbe kot normativne sodbe izražajo delovalčevo sprejemanje teh norm ali sistema pravil. V ozadju moralnih vprašanj so vprašanja glede racionalnosti določenih čustev, kot na primer občutka krivde, jeze ali zamere, ki jih ima delovalec, ki izvrši moralno nepravilno dejanje, ali ki jih občuti presojevalec, ki dejanje presoja. *Kvazi-realizem* (Blackburn) je različica ekspresivizma (tudi izrazna teorija), ki poskuša v prvi vrsti razložiti oz. prilagoditi to, zakaj se nam zdi moralni govor dejstveni govor, ki je lahko resničen ali neresničen, in nadalje, zakaj smo upravičeni do tega, da ga kot takšnega tudi jemljemo, četudi strogo vzeto moralne sodbe ne morejo biti niti resnične niti neresnične. Moralne sodbe so glede na številne vidike podobne običajnim prepričanjem, čeprav so v svoji osnovi ne-prepričanja stanja. Moralne sodbe lahko razumemo kot neke vrste projekcijo oz. odraz naših naravnosti v svet, ki jih nadalje obravnavamo, kot da bi odražale objektivna dejstva v tem svetu. Ob tem ni potrebe, da bi poskušali zaobiti to iluzijo, kajti ravno ta ustvarja resno in pretehtano razmišljanje, ki naj bi spremljalo oblikovanje naših moralnih naravnosti.

Ta izhodišča delitve na kognitivizem in nekognitivizem so v zadnjih desetletjih postala precej manj jasna. Eden najpomembnejših premikov v razpravi je razlikovanje med dvema različnima tezama, vsebovanima v stališču kognitivizma. Prva je pomenoslovna teza, da imajo moralne sodbe opisno vlogo oz. izražajo propozicije ter so lahko resnične ali neresnične, druga pa je psihološka teza, da te sodbe tipično so oz. izražajo prepričanja. Glede na to, da se tezi pokažeta kot medsebojno neodvisni, vznikneta na tem temelju dve novi metaetični stališči, od katerih vsako sprejema le eno izmed teh tez, drugo pa zavrača. *Neopisni kognitivizem*

(tudi *kognitivistični ekspresivizem*) tako sprejema psihološki vidik tradicionalnega kognitivizma (tudi glede na izkustvene vidike, ki spremljajo moralne sodbe ter so podobni izkustvenim vidikom običajnih prepričanj), zavrača pa, da bi imele moralne sodbe opisno vlogo. *Moralni fikcionalizem* pa sprejema njihovo opisno vlogo, a zavrača, da bi do te opisne vsebine zavzemali pristno prepričanjsko naravnost, ter jih razume bolj v smislu umislekov ali kvazi-zatrditev.

Moralna epistemologija

Izhodiščno vprašanje moralne epistemologije je, če in kako je možna moralna vednost. Glede na odgovor na to vprašanje razlikujemo med moralnim anti-skepticizmom in moralnim skepticizmom. Moralni anti-skeptik zagovarja, da je moralna vednost dosegljiva, ter lahko nadalje ponudi raznolike razlage te dosegljivosti, ki so podobne tudi siceršnjim spoznavno-teoretskim stališčem, ki se opirajo med drugim na temeljnost, zanesljivost ali tesno povezanost in skladnost naših prepričanj kot vir njihovega upravičenja. Podobno so raznoliki tudi razlogi za sprejemanje moralnega skepticizma, ki je prvenstveno stališče, ki zavrača možnost ali dosegljivost moralne vednosti, čeprav ga širše povezuje tudi z zavračanjem možnosti moralnih resnic, obstoja moralnih dejstev in moralne stvarnosti ali pa dobrih razlogov, zakaj delovati moralno.

Po eni strani se nam zdi, da moralni skepticizem glede moralne vednosti ne more biti resnično stališče, saj bi malokdo zanimal, da vemo oz. smo lahko upravičeno prepričani v vsaj nekatere izmed naših moralnih presoj, kot npr. da je moralno nedopustno trpinčiti otroka zgolj zaradi naše zabave, da je genocid zločin, ali pa da je suženjstvo moralno nedopustno. V tem smislu ga lahko označimo za stališče, ki očitno nasprotuje našemu vsakdanjemu razumevanju moralne misli in prakse. Vendar nas premislek o izvorih ter načinu upravičenja teh sodb hitro sooči z zahtevnimi izzivi. Če kot moralni realisti sprejemamo obstoj moralne stvarnosti, potem se nam z vidika moralnega spoznavoslovja seveda postavi vprašanje, kako nam je ta stvarnost dosegljiva, tudi glede na razumevanje te moralne stvarnosti (npr. če so moralne lastnosti vrsta naravnih lastnosti ali vsaj nanje zvedljive, potem lahko verjetno oblikujemo pogled na naš spoznavni dostop do njih, podoben našemu siceršnjemu spoznavnemu dostopu do sveta; če so moralne lastnosti *sui generis*, nenaravne lastnosti, potem moramo pojasniti, kako so nam kot take spoznavno dostopne).

Kot rečeno obstaja več spoznavnih teorij, na katere se glede tega lahko opremo. Moralni intuicionizem tako predstavlja vrsto spoznavnega fundacionalizma ter zagovarja, da so naša temeljna moralna prepričanja upravičena preko razumskega moralnega uvida oz. moralne intuicije. Moralna vednost glede na ta pogled vključuje posebno vrsto spoznanja, in sicer neposredni uvid, razumevanje, dojem, moralno (za)vest oz. moralno intuicijo kot vrsto spoznavne zmožnosti, ki nam omo-

goča doseganje moralne vednosti. Posamezne teorije in avtorji pojem intuicije razumejo različno, vendar osnovna ideja ostaja ta, da je vsaj del naše (najbolj temeljne) moralne vednosti vezan na moralno intuicijo kot spoznavni dostop do moralne resnice.

Spet druge moralne teorije razumejo moralno upravičenje bolj v okvirih skladnosti in ujemanja med našimi moralnimi prepričanji ter so blizu splošnemu spoznavnemu koherentizmu. Glede na to stališče je izbrano prepričanje upravičeno, v kolikor se ujema in sklada z drugimi prepričanji ter je torej v upravičenjskem smislu z njimi povezano. Koherentisti pogosto uporabijo primero splava, ki plava na površini vode in predstavlja varno in trdno površino, ne zaradi določenega posameznega debela ali deske (posamezno prepričanje), ampak zaradi celote teh in načina, kako trdno in pogosto so povezane skupaj (mnoštvo prepričanj in povezave med njimi). Podobno lahko razumemo upravičenje glede naših moralnih prepričanj kot izhajajoče iz povezane celote teh prepričanj, ki je medsebojno skladna in kjer se prepričanja (na različnih ravneh splošnosti) podpirajo med sabo.

Če sprejmemo opredelitev in razumevanje vednosti kot resničnega upravičenega prepričanja, potem uvidimo, da ima lahko na drugi strani moralni skepticizem v širšem smislu prav tako več izvorov. Prvi izmed njih je nekognitivizem, saj z zavračanjem pogleda na moralne sodbe kot kognitivna oz. spoznavna stanja spodmaknemo možnost, da bi jih neposredno razumeli kot resnična upravičena prepričanja. Drugi vir za skepticizem je zavračanje obstoja moralne stvarnosti na način, da hkrati ne dopuščamo možnosti, da bi bile moralne sodbe kadar koli resnične. Tretji poglobitveni izvir moralnega skepticizma pa je stališče (vzporedno splošnemu spoznavnemu skepticizmu), da so sicer moralne sodbe prepričanja, ki so lahko resnična ali neresnična, vendar glede nobenega izmed njih nikoli ne moremo biti upravičeno prepričani. Na te in podobne vidike prepletenosti med metafizičnimi, semantičnimi in epistemološkimi vprašanji nakazujejo tudi nekatera poimenovanja metaetičnih stališč. J. L. Mackie (1977: 15) tako svojo teorijo, katere bistvo predstavlja moralni anti-realizem, poimenuje moralni skepticizem (Strahovnik, 2008), Brink (1989: 18 op. 6) pa moralni kognitivizem tesno povezuje z moralni anti-skepticizmom. Osrednje razumevanje moralnega skepticizma je povezano z zadnjim omenjenim vidikom, torej z vidikom upravičenja.

Eden izmed jedrnih premislekov, ki takšen moralni skepticizem podpirajo, je tako povezan z nazaj nadaljujočim se nizom upravičenja, saj se zdi, da je smiselno sprejeti, da so naša moralna prepričanja upravičena sklepalno (izpeljano) glede na naša druga moralna prepričanja (npr. moje prepričanje, da bi bilo moralno napačno prelomiti mojo obljubo, ki sem jo dal sosedu, bi lahko upravičevalo moje prepričanje, da je moralno napačno ne biti zvest dani besedi, in še nadalje prepričanje, da to pomeni kršitev človekovega dostojanstva). Toda postavi se vprašanje, kaj pa potem upravičuje ta druga prepričanja, iz katerih izpeljujemo upravičenje prvih. Tako lahko posplošimo, da naše izbrano moralno prepričanje kot vednost

upravičuje neko nadaljnje, morda bolj temeljno prepričanje. Postavljeni smo pred problem spoznavnega nazadovanja, kajti če sledimo verigi teh prepričanj, ki upravičujejo tiste za njimi, se lahko utemeljeno vprašamo, kjer se to upravičenje sploh konča in ali lahko najdemo nekakšen drug način upravičenja te izhodiščne točke, kajti glede na predpostavko temeljnosti, le-te ne moremo upravičiti z nadaljnjim nazadovanjem po tej verigi. Moralni skeptik trdi, da nikoli ne moremo priti do takšnih neodvisno upravičenih prepričanj, torej tudi nima nobenega smisla trditi, da bi lahko iz njih izpeljali prepričanja, ki bodo prav tako upravičena. Za razliko od skeptičnega stališča smo lahko zgoraj videli, da intuicionizem in koherentizem trdita, da se ta niz upravičenja bodisi konča pri določenih temeljnih moralnih prepričanjih ali pa v skladnem sklopu prepričanj, ki podpirajo druga drugo.

Drugi vidik, na katerega moralni skeptiki pogosto opozarjajo, je obstoj razmeroma razširjenega moralnega nestrinjanja glede moralnih vprašanj, ki se zdi nerazrešljivo in neodpravljivo ter torej nakazuje v smer, da nimamo opravka z moralno vednostjo, temveč zgolj z nekakšnim množtvom mnenj in pogledov. Vendar, kot smo nakazali že zgoraj, je moralni skepticizem stališče, ki izenačuje moralni status vseh moralnih prepričanj (tako manj kot bolj spornih) ne glede na njihovo vsebino, in zdi se, da ga torej ne moremo vzpostaviti zgolj z opozorilom na dejstvo, da se glede nekaterih moralnih vprašanj, kot npr. moralna dopustnost evtanazije, splava ali prehranjevanja z mesom živali, ki jim način proizvodnje hrane povzroča precejšnje trpljenje, ne moremo poenotiti.

Vsak tak teoretični moralni skepticizem pa nima nujno tudi posledic za samo moralno prasko (teoretični oz. epistemološki moralni skepticizem zadeva obstoj dobrih razlogov za prepričanje, medtem ko gre pri praktičnem skepticizmu za razloge za delovanje). Nekdo, ki je moralni skeptik, je lahko do svojih moralnih prepričanj oz. sodb prav tako trdno zavezan ter jim v svojem delovanju sledi, kakor ostali. Moralni skepticizem ne pomeni nujno odsotnosti vsake moralne motivacije za delovanje v skladu z moralnimi prepričanji niti tega, da ta prepričanja ne bi ponujala razlogov za delovanje.

Moralna psihologija

Polje moralne psihologije zaseda predvsem vprašanje moralne motivacije, to je, kako so naše moralne presoje povezane s tem, da smo tudi motivirani delovati v skladu z njimi oz. nam dajejo razloge, da v skladu z njimi ravnamo. V tem smislu razlikujemo med moralnim internalizmom in moralnim eksternalizmom, pri čemer prvi pritrjuje tej notranji povezanosti sodb z motivacijo, slednji pa jo zanika. Hkrati se moralna psihologija deloma prekriva z razpravo o moralni semantiki, in sicer v tistem njenem delu, kjer teče razprava o tem, kakšne vrste duševnih stanj so oz. izražajo moralne sodbe, ter nadalje, kakšne so značilnosti teh dušev-

nih stanj. V tem uvodnem pregledu nas bo ožje zanimalo zgolj vprašanje moralne motivacije.

Glede na naše vsakdanje moralno izkustvo lahko izhajamo iz pripoznanja, da nas naše moralne sodbe vedno (ali pa vsaj zelo pogosto) motivirajo, da v skladu z njimi tudi ravnamo oz. – v primeru nasprotja med različnimi motivacijami – da bi ravnali v skladu z njimi ob odsotnosti drugih premislekov. Lahko tudi rečemo, da imajo naše iskrene moralne sodbe nad nami razumno avtoriteto v smislu, da nam dajejo dobre razloge, da jim v svojem delovanju sledimo, tudi če to delovanje ni nujno v našem lastnem interesu oz. tudi če pred tem v sebi ne prepoznamo neke določene želje, da bi tako ravnali. Gotovo bi vsaj podvomili v iskrenost moralnih prepričanj nekoga, ki bi s svojimi moralnimi izjavami na primer zatrjeval, da je določena vrsta dejanja moralna nepravilna, hkrati pa dosledno ravnal nasprotno temu.

Moralni internalizem zagovarja bistveno oz. notranjo povezanost moralnosti oz. moralnih sodb in motivacije za delovanje. Brink (1989: 42) ga opredeli kot sklop naslednjih treh trditev:

- (i) moralni premisleki (sodbe, izjave, ...) nujno motivirajo oz. priskrbijo razloge za dejanje;
- (ii) ker zgornja povezava izhaja iz samega *pojma* moralnosti, je teza o motivacijski moči ali razumni avtoriteti moralnih premislekov apriorna;
- (iii) ker zgornja povezava izhaja iz samega *pojma moralnosti*, razumna avtoriteta in motivacijska moč moralnih premislekov nista odvisni od vsebine moralnosti, dejstev o delovalcu (njegovih želja, interesov, ...) ali vsebinskih podmen teorije racionalnosti.

Internalizmu nasprotno stališče je moralni eksternalizem, ki zanika zgornje postavke in trdi, da sta motivacijska moč in razumnost moralnosti odvisni od dejavnikov, ki so moralnosti oz. moralnim sodbam zunanji. Povezava med sodbami in motivacijo je zgolj naključna, spoznavna *a posteriori* in je nadalje lahko odvisna od same vsebine moralnih sodb ali dejstev o delovalcu (njegovih želja, nagnjenj, interesov, stremljenj, splošnejših zavezanosti k moralnosti ipd.). Če kot izhodiščni premiselek vzamemo antično vprašanje »Čemu biti moralen?« in ga na primer razumemo kot to, ki vprašuje »Čemu naj bi storil to, za kar sodim, da je moralno pravilno ali dobro?«, potem je za motivacijskega internalista to vprašanje absurdno, nesmiselno, ali pa vsaj nerazumno. Kdor ga bi zastavil, očitno ne bi poznal uporabljenih pojmov oz. ne bi vedel, po čem vprašanje sploh sprašuje. Za motivacijskega eksternalista pa to isto vprašanje ni nesmiselno, temveč kvečjemu nemoralno; kdor ga zastavlja je kvečjemu moralno nezrel, nerazvit, neobčutljiv ali celo sprijen, ne pa tudi nujno nerazumen.

Ta grobi zaris obeh nasprotnih stališč lahko nadalje dopolnimo in pretanimo glede na to, kaj natančno imamo v mislih z moralnostjo, kaj imamo v mislih z motivaci-

jo in glede na obseg in moč razmerja med obema. Glede prve točke lahko razlikujemo med sodbenim internalizmom (tudi prepričanjski internalizem) in med internalizmom obstoja (tudi motivacijski internalizem v ožjem smislu ali moralni internalizem; Shafer-Landau, 2005: 142–3). Prvi na prvo stran obravnavanega razmerja, tj. na stran moralnosti, postavlja moralne sodbe/izjave oz. moralna prepričanja, drugi pa moralne obveze oz. dolžnosti same. Eno je, če trdimo, da je delovalec, ki *sodi* ali je *prepričan*, da je neko dejanje moralno pravilno, vsled tega tudi motiviran oz. ima razlog, da ravna v skladu s tem; drugo pa, da če *ima* delovalec moralno obvezo ali dolžnost storiti neko dejanje, potem je nujno, da ima tudi motivacijo oz. razlog, da v skladu z njo ravna (in to neodvisno od tega, ali ima o tej moralni obvezi neko prepričanje; od tod tudi poimenovanje internalizem obstoja, ker sam obstoj moralne obveze predstavlja razlog za dejanje). Slednje stališče lahko označimo tudi z izrazom internalizem delovalca (glede na sam pojem moralnosti moralne obveze motivirajo delovalca ali priskrbijo delovalcu razlog za dejanje), prvega pa internalizem presojevalca (moralna prepričanja ali moralne sodbe motivirajo presojevalca oz. delovalca ali priskrbijo presojevalcu razlog za dejanje). Ob tem lahko ugotovimo, da je internalizem delovalca oz. obstoja objektivni v smislu, da motivacijo ali razloge naveže na moralne obveze, neodvisno od tega, ali jih nekdo prepozna kot take. Internalizem presojevalca je to, kar sem zgoraj imenoval sodbeni internalizem in je subjektiven v smislu, da motivacijo ali razloge naveže na presojevalca in njegove sodbe ali prepričanja, neodvisno od tega, ali so ta prepričanja resnična oz. sodbe upravičene (Brink, 1989: 40–1).

Glede drugega vprašanja lahko na eni strani govorimo o motivaciji za delovanje in na drugi o razlogih za dejanje. Internalizem glede motivacije je stališče, da je nujno: če neka oseba iskreno sodi, da je dejanje moralno pravilno, potem bo tudi motivirana, da ravna v skladu s to sodbo. (Podobno tudi glede internalizma obstoja: če ima neka oseba moralno obvezo, potem bo tudi motivirana, da jo izpolni.) Internalizem glede razlogov pa trdi, da je nujno: če neka oseba iskreno sodi, da je dejanje moralno pravilno, potem ima tudi razlog, da ravna v skladu s to sodbo. (To spet lahko preslikamo v okvire internalizma obstoja, kar bi torej pomenilo, da obstoj moralne obveze pomeni, da ima oseba razlog, da ravna v skladu z njo.)

Tretja razsežnost v razpravi med internalizmom in eksternalizmom pa je moč (in s tem tudi obseg) razmerja med moralnimi sodbami in motivacijo. Šibki (sodbeni) internalizem zagovarja stališče, da so moralne sodbe notranje povezane z motivacijo za delovanje, vendar ni nujno, da bo ta motivacija nujno prevladujoča in bo močnejša od drugih silnic v naboru naših motivacij za delovanje, zato tudi ni nujno, da bomo v delovanju vedno sledili našim, sicer iskrenim moralnim sodbam. Motivacija, ki je povezana z moralno sodbo, je torej lahko povežena s strani drugih premislekov. Močnejša, pa tudi precej manj sprejemljiva različica internalizma pa zagovarja, da moralna motivacija, izhajajoča iz naših moralnih sodb, vedno prevlada na drugimi motivacijami in željami. Znotraj te razsežnosti naj omenimo še to, da internalizem pogosto poskuša omejiti obseg delovalcev, pri katerih

so moralne sodbe nujno povezane z motivacijo, na način, da iz tega obsega izključi osebe, ki niso povsem praktično razumne oz. ne zadostijo naboru določenih pogojev. S tem na primer izključimo osebe, ki so v globoki depresiji in ki navkljub temu, da ohranijo jedro svojih vrednostnih oz. moralnih sodb in prepričanj, pogosto nimajo nobene motivacije, da bi lahko ravnale v skladu z njimi. Tudi glede tega vidika lahko torej govorimo o močnejši in šibkejši različici motivacijskega internalizma, pri čemer prvi ne pozna pravkar omenjene omejitve.

Moralna fenomenologija

Moralna fenomenologija oz. moralno izkustvoslovje v prvi vrsti zadeva kvalitativne, izkustvene vidike moralnosti, torej subjektivna, kvalitativna izkustva, odzive in stanja, ki spremljajo moralno presojanje, odločanje in delovanje, na primer ob tem, ko presodimo, da je določeno dejanje naša moralna dolžnost, se ujamemo v težko razrešljivo moralno dilemo ali pa moralno obžalujemo naše moralno napačno ravnanje. Kot takšna se moralna fenomenologija šele v zadnjih desetletjih vzpostavlja kot posebno polje znotraj metaetike, poprej pa so podobni fenomenološki premisleki nastopali kot del splošnejših premislekov o naravi moralnosti, posebej tistih, ki so bili vezani na skladnosti posameznih moralnih teorij (ali še ožje, njihovih posameznih vidikov) z običajnimi prepričanji o morali. Razloga za to predhodno odsotnost moralne fenomenologije sta dva. Prvi vzrok je Moorovo zavračanje naturalističnega razumevanja etike, kar je posledično pomenilo, da nam niti naravoslovne znanosti niti psihologija ne morejo razkriti narave moralnosti, ampak nas kvečjemu lahko zavedejo v zmoto glede le-te. In ker je fenomenološki opis moralnega izkustva vezan (tudi) na opisno moralno psihologijo, bi to že lahko pomenilo prvi korak na poti do zagrešitve naturalistične zmote. Drugi vzrok pa je izrazita prevlada pomembnosti moralne semantike (pomen moralnih izjav in njihova logika) v metaetični razpravi, kar zopet pomeni, da so psihološki, izkustveni vidiki ostajali v ozadju.

V filozofiji sam izraz fenomenologija povezujemo s kvalitativnimi vidiki našega izkustva, s »kako je biti« (ang. *what it's like*) vidiki, vendar pa nekateri zajamejo njeno področje tudi širše, torej da poleg »kako-je-biti« konkretne moralne izkušnje, le-ta zajema tudi nekatere značilnosti slovnice in logike morale oz. moralnega jezika ter določene kritične prakse, kot je npr. udeležnost v moralnem nestrinjanju (Horgan in Timmons, 2008). Glede fenomenoloških vidikov moralnega izkustva si lahko na primer zastavimo naslednja vprašanja. Kako se nam kaže moralna vrednost in moralni status ob tem, ko moralno presojamo? Se nam ta kaže kot objektivna, kot od nas neodvisna, kot prisotna tam zunaj v svetu samem ali pa ju vidimo kot vznikajočo nad našimi odzivi na sicer ne-moralni svet okoli nas? Kako občutimo moralno obvezo, za katero sodimo, da jo imamo in da se moramo nanjo odzvati? Od kod prihaja avtoriteta moralnih sodb in kaj jo izkustveno tvori? (Potrč in Strahovnik, 2014) Na kaj merimo oz. kaj iščemo, ko moralno presoja-

mo? Od kod izvira motivacija za moralno delovanje in kakšna je njena narava? Gre torej za t.i. »gole moralne občutke«, tj. pred-teoretične občutke in odzive, ki se v delovalcu oz. presojevalcu vzbudijo v moralni situaciji, ter ki so mu introspektivno oz. notranjeuvidno dostopni.

Kirchin v zvezi z njimi na naslednji način izpostavi vzporednice z običajno, nemoralno fenomenologijo. Ko gledamo predmete, lahko preprosto, nereflektirano občutimo in mislimo, da njihove barve res pripadajo njim na intrinzičen način (kot je to z njihovo dolžino ali obliko) in da njihov obstoj sploh nima opravka z nami. Tukaj gre za določen *goli* občutek, ki ga imamo in ki še ni preoblikovan z nobeno teorijo barve in barvne zaznave. Seveda lahko spremenimo svoje poglede, ko o barvni zaznavi bolje razmislimo. Podobno imam takšne gole občutke v mislih, ko govorim o moralni fenomenologiji. Ko opazujemo ali razmišljamo o moralnih dejanjih in situacijah, imamo ob tem določene pred-teoretične občutke in odzive, ki so nevplivani in nepreoblikovani glede na kakšno metaetično teorijo, ki bi jo izbrali. Npr., lahko imamo občutek, da dejanje očitno in dejansko ima moralno vrednost, ki jo ima – prav tako kot ima lastnosti trajanja ali druge lastnosti –, in da so ljudje preprosto v zmoti, če je ne opazijo. Podobno lahko občutimo, da obstaja neke vrste avtoriteta moralnosti, kateri smo mi sami in vsi drugi zavezani (Kirchin, 2003: 242–3).

Ti kvalitativni izkustveni vidiki so lahko povezani z raznolikimi vrstami vsakdanjega moralnega izkustva, od takšnih, ki predhodijo samemu oblikovanju moralne sodbe, do moralnih sodb o vrednosti ali dolžnostih prvega ali drugega reda, ki jih oblikujemo spontano in intuitivno ali pa po tehtnem premisleku.

Za moralno teorijo so ti kvalitativni izkustveni vidiki moralnosti pomembni, ker nastopajo v t.i. fenomenoloških argumentih. Fenomenološki argument je argument, ki izhaja iz fenomenološkega opisa izbranih vidikov moralnega izkustva ter iz njih izpelje posledice za metaetično oz. teoretsko razumevanje moralnosti. Izhodiščna premisa takšnega argumenta je torej opis značilnosti omenjenih pred-teoretičnih občutij, pri čemer ji dodamo bodisi močnejšo premiso, da je narava moralnosti takšna, kakršna se nam kaže neposredno v izkustvu, ali pa izbrano različico nekoliko šibkejše premise, npr. da mora biti moralna teorija sposobna prilagoditi naravo omenjenih izkustev, tj. jih razložiti ali nakazati izvore njihove zmotnosti. Ustrezna metaetična teorija ne sme preveč iznakaziti narave oz. izravnati bogatosti moralne fenomenologije. Kot pravi Kirchin:

Argumenti, ki se pomaknejo od pred-teoretičnih občutij do metaetičnih sklepov, so ti, ki jim pravim fenomenološki argumenti. /.../ [G]lavna ideja v njih ozadju je, da je gola narava moralnih izkustev (ang. *the raw character of one's ethical experience*) odsevana v metaetičnem stališču na način, da imamo dobre in zdrave razloge za misel, da je s stvarmi dejansko tako, kot zatrjuje metaetično stališče. Takšna argumentacija ima malo opraviti z drugimi, prepoznavno metafizičnimi, epistemološkimi, ... argumenti (Kirchin, 2003: 243).

Vendar mora takšen fenomenološki argument izpolnjevati določene pogoje. Prijem mora iti res za značilno fenomenološki argument, ki mora biti različen in karseda neodvisen od siceršnjih metafizičnih, semantičnih in epistemoloških premislekov in argumentov, ki so vezani na moralno teorijo. Opirati se mora na introspekcijo oz. notranji vpogled in na preko njega spoznane vidike (lastnega) moralnega izkustva; ti vidiki nam morajo biti notranje dostopni. Fenomenološki argument tudi predpostavlja, da ljudje široko delijo skupno moralno fenomenologijo in da nam to zagotavlja zadostne pred-teoretične temelje, na katere se potem lahko sklicujemo (prim. Horgan in Timmons 2005; 2008).

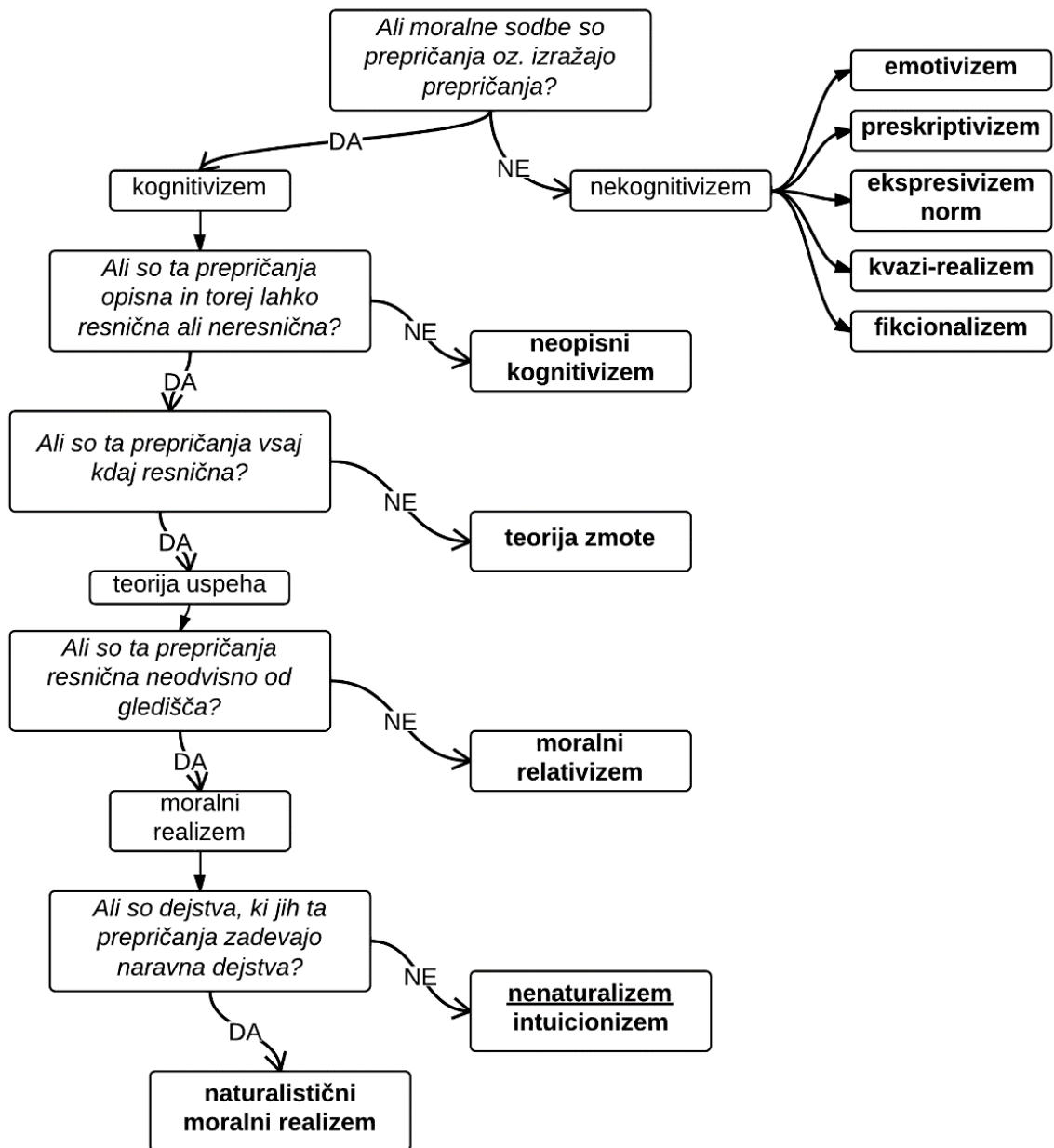
Fenomenološki argumenti niso omejeni zgolj na posledice za moralno metafiziko, ampak jih lahko podamo tudi za ali proti (ne)kognitivistični interpretaciji moralnih sodb, glede premislekov o moralni motivaciji ter tudi glede same normativne strukture moralnih teorij. Ob tem pa na polju metaetike ni strinjanja glede moči oz. pomena takšnih fenomenoloških argumentov. Na eni strani jih lahko razumemo kot zajemajoče sicer zanimiv opis moralnega izkustva in kot prispevek k opisni psihologiji, toda kot povsem nepomembne za metaetično razpravo. Drugič, moralna fenomenologija je lahko pomembna za razpravo o metaetiki, a z omejenim pomenom, ki nikakor ne dosega vloge, ki jo sicer imajo metafizični, semantični in epistemološki argumenti. Zakaj bi sploh sprejeli sklep, da je neko stališče zmotno, če ne zmore ustrezno zajeti kvalitativnih vidikov našega izkustva? Moralna fenomenologija je kvečjemu dobra izhodiščna točka naših metaetičnih razmišljanj, a komaj kaj več od tega. Težava je tudi v tem, kako najti ustrezen fenomenološki opis nekega izbranega vidika moralnega izkustva, ki bo v zadostni meri nevtralen, da ne bo že vnaprej izključeval določenih metaetičnih stališč – to bi pomenilo vložiti preveč v moralno fenomenologijo samo (Kirchin 2003: 244, 251–2, 257). Tretjič, do moralne fenomenologije lahko zavzamemo tudi precej bolj naklonjen odnos, po katerem ji namenimo mesto ob siceršnjih metafizičnih, semantičnih in spoznavno-teoretskih osiščih metaetičnih razprav. Gotovo je res, da zgolj s fenomenologijo ne bomo mogli dokončno ubraniti ali zavrniti nekega metaetičnega stališča, a enako drži tudi za ostale vidike razprave. Pri moralni teoriji gre za ocenitev njenih primerjalnih prednosti in slabosti in znotraj te primerjave moramo dati fenomenologiji njeno lastno mesto (Strahovnik 2007).

Vstopne točke v metaetično razpravo

Glede na zgoraj predstavljenih pet področij metaetike ter različna stališča na vsakem izmed njih si lahko zastavimo vprašanje, kaj je najboljša vstopna točka v metaetično razpravo. Tukaj ne moremo najti enotnega odgovora, saj si pristopi različnih avtorjev nasprotujejo. Najbolj pogost pristop je ta, da pričnemo z razlikovanjem posameznih metaetičnih stališč glede na moralno semantiko, torej glede na razumevanje pomena in vloge moralnih sodb. Na ta način vsa stališča razdelimo v dve skupini, na kognitivistična in nekognitivistična stališča, ter jih potem

nadalje podrobneje delimo glede na preostale vidike (slika spodaj; Miller 2003). Drugi avtorji v izhodišče kot temeljno postavljajo razliko med moralnim realizmom in antirealizmom (McNaughton, 1988), spet tretji med naturalizmom in nenaturalizmom (Moore, 2000; Ross, 1939; Timmons, 1999), med objektivizmom in subjektivizmom, med moralnih relativizmom in nerelativizmom ali pa med moralnih anti-skepticizmom in skepticizmom.

Ostala razumevanja metaetike in povezanost z drugimi področji

Poleg omenjenih obstaja še nekaj posebnih, bolj specifičnih problemskih sklopov, ki se jih lotevamo znotraj moralne teorije, kot so na primer vprašanje obsega etike, vprašanje statusa etike kot filozofske discipline, obravnavanje značilnosti posameznih moralnih teorij, vprašanje metod etike ter vloge moralnih in zdravorazumskih intuicij.

Pod okrilje metaetičnega raziskovanja gotovo sodi medsebojno primerjanje različnih moralnih teorij ter raziskovanje njihovih značilnosti in teoretskih zavezanosti. Kakšni so lahko kriteriji za primerjavo oz. izbiro moralnih teorij? Prednost moralnih teorij *qua* teorij je vsekakor izkazovanje določenih teoretskih vrlin oz. odlik, kot so konsistentnost, razlagalna moč, varčnost, določnost in stabilnost pri rabi na primerih, izogibanje *ad hoc* predpostavkam, ohranitev obstoječih prepričanj, skladnost z moralnim izkustvom ipd. Konsistentnost moralne teorije pomeni, da v njej ne sme biti neodpravljljivih napetosti med njenimi posameznimi metaetičnimi vidiki in da lahko načela v njeni normativni strukturi skupaj z ustreznimi dejstvenimi informacijami vodijo do konsistentnih ovrednotenj dejanj, oseb in ostalih predmetov vrednotenja. Varčnost pomeni, da moralna teorija ni zavezana odvečnim teoretskim postavkam. Razlagalna moč glede na metaetične vidike pomeni, da lahko moralna teorija v čim večji meri pojasni, zakaj so izbrani metaetični pogledi pravilni in na kakšen način ti pojasnjujejo tudi naša običajna moralna izkustva. Glede na normativni del moralne teorije pa ima razlagalno moč tista teorija, katere načela pojasnjujejo bolj specifične in usmerjene moralne sodbe in nam pomagajo razumeti, zakaj imajo predmeti vrednotenja določen moralni status. Določnost in stabilnost pri uporabi pomenita, da morajo biti moralna načela takšna, da vodijo do določenih moralnih sodb glede na širok obseg primerov. Prav tako mora moralna teorija ohranjati smiselnost in intuitivno privlačnost običajnih prepričanj o naravi moralnosti in običajnih intuicij o posameznih primerih moralnih situacij ali pa njih zmotnost ustrezno pojasniti (Timmons, 2002: 12–17, 271–2). Moralna teorija je trdnejša glede na to, v kolikšni meri nam pomaga pri odgovarjanju na moralna vprašanja, pri katerih v odgovore nismo povsem prepričani ali pa o njih vlada nestrinjanje. Ko imamo pred sabo izbrano metaetično teorijo, jo lahko tako primerjamo z drugimi glede na vse te izbrane razsežnosti ter ocenimo, kako dobro se glede njih izkaže v primerjavi z drugimi teorijami.

Poleg naštetih se kot vrlina oz. prednost zgolj metaetičnih stališč pogosto navaja tudi združljivost z vsemi (ali vsaj s čim večjim številom) vrstami normativnih etičnih teorij. V prednosti naj bi tako bilo tisto metaetično stališče, ki je lahko teoretsko ozadje čim večjega števila raznolikih normativnih stališč, npr. deontološke etike, teleološko utemeljene etike, etike vrlin, ipd. Vendar je to slednje razumevanje po drugi strani že v napetosti z na začetku izpostavljeno povezanostjo metaetičnih in normativnih vidikov moralnih teorij. Nadalje, sprejemljiva moralna teorija se mora skladati z globoko ukoreninjenimi predpostavkami običajnega mo-

ralnega govora in moralne prakse. Sprejemljiva moralna teorija se mora skladati s sprejemljivimi in splošno sprejetimi stališči in izhodišči drugih relevantnih področij raziskovanja (Timmons, 1999: 12).

Pri prvem vidiku gre za to, da se mora izbrana moralna teorija na čim ustrežnejši način skladati z zdravo-razumskimi intuicijami o moralnosti oz. jih pojasniti na način, da jih bodisi v čim večji meri ohranja bodisi (če so te zmotne) pojasni, kakšni so izvori njihove globoko zakoreninjene zmote in zakaj le-ta v običajni misli vztraja. Pogosto izpostavljene predpostavke vsakdanjega in zdravo-razumskega pogleda na moralnost so med drugim te, da je moralni govor opisni, dejstveni govor; da nam gre pri moralnem nestrinjanju za iskanje pravih odgovorov na moralna vprašanja in ne le za govorjenje eden mimo drugega; da je možna moralna zmota; da lahko imamo moralno vednost ipd. Pri drugem vidiku gre za ujemanje s predpostavkami splošnejših oz. širših pristopov v filozofiji, skladnost s preostalinimi filozofskimi disciplinami in tudi drugimi področji (znanstvenega) raziskovanja. Kajti, kot je izpostavil že Mackie, »[m]oralna načela in moralne teorije ne stojijo same zase: zadevajo in so same zadevane od prepričanj in predpostavk drugih področij, še posebej psihologije, metafizike in religije« (1977: 203).

Zato je metaetika tesno povezana z drugimi filozofskimi področji (poleg pomenoslovja, metafizike in spoznavne teorije), posebej s filozofijo jezika, filozofijo kognitivne znanosti, logiko, fenomenologijo in estetiko, pa tudi z drugimi znanostmi, kot so (socialna) psihologija, nevroznanost (posebej nevroetika), antropologija ali evolucijska biologija.

Prihodnost metaetike

V zadnjih desetletjih razvoja metaetike lahko razberemo nekaj pomembnih teženj, ki vsekakor lahko napovedujejo tudi njen razvoj v prihodnje. Prva takšna značilnost, ki jo lahko izpostavimo, je preseganje prvenstveno semantičnih in metafizičnih razprav glede pomena moralnih izjav in ontoloških postavk moralnosti ter vse večji poudarek na vprašanjih moralne psihologije, spoznavne teorije in moralne fenomenologije. Ta slednja vprašanja se tudi vse bolj tesno povezujejo z znanostmi (psihologija, nevroznanost, sociologija, antropologija) ter ostalimi področji filozofije (filozofija duha, eksperimentalna filozofija, nevroetika), kar pomeni tudi razširjanje polja metaetičnih vprašanj in pogledov na področja, kot so moralna presoja, odločanje, kognitivni izvor moralnih sodb in teorija upravičenja moralnih sodb. Pa tudi stara, semantična in metafizična vprašanja so lahko na tej podlagi, predvsem glede moralne fenomenologije, zastavljena in odgovorjena v novi luči. Hkrati je s to prepletenostjo vprašanj narasel širši filozofski pomen metaetike.

Vse to je odprlo pot tudi novim stališčem, predvsem pa tudi drugačni zastavitvi samih izhodiščih vprašanj. Tako gre druga zaznana težnja razvoja v smeri vznika-

nja novih, križanih oz. hibridnih metaetičnih stališč, ki se vse bolj posvečajo iskanju vmesnega prostora med tradicionalnimi, večkrat povsem nasprotnimi in nezdržljivimi metaetičnimi stališči, za katera se je še do nedavnega zdelo, da jih ne moremo preseči (npr. razlike med kognitivizmom in nekognitivizmom). Tri stališča, ki izrazito stremijo k preseganju teh mej, so kvazi-realizem, moralni fikcionalizem in kognitivistični ekspresivizem (Strahovnik 2008). V njihovem okviru so tradicionalna nasprotja zabrisana ter vse bolj se poudarja celovit pogled na naravno moralnost, ki bo filozofsko utemeljen, združljiv z ugotovitvami znanosti ter tudi blizu našemu vsakdanjemu izkustvu moralnosti (Horgan in Timmons, 2006: 14–15). Po drugi strani pa gre razvoj tudi v smeri vse večjega povezovanja strogo metaetičnih vprašanj z vsebinskimi oz. normativnimi vprašanji. To lahko vidimo, če pogledamo na primer razpravo o moralnem partikularizmu oz. vlogi moralnih splošnosti v naši moralni misli in delovanju, kjer težko povsem razločimo metaetične vidike od ostalih. Podobno je v nekaterih razpravah o sodobnih različicah etike vrlin, kjer najdemo sorodno prepletenost normativnih vidikov in predvsem vidikov moralne psihologije. Kot zadnji vidik razvoja pa lahko izpostavimo vse večjo vpetost metaetike v širše filozofske projekte in stališča, posebej polji meta-normativnosti ter spoznavne teorije.

The Dimensions of Moral Theory

The paper investigates the basic dimensions of moral theory. In the first part, we present the distinction between the moral questions of the first order and the second order and connect the latter with moral theory and metaethics. Then we distinguish between the five core dimensions of moral theory, namely moral ontology, moral semantics, moral epistemology, moral psychology, and moral phenomenology. Additionally, we present the basic positions within the framework of these dimensions. The article concludes with reflections on the best point of entry into the metaethical debate and on some new development trends in this field of moral philosophy.

Keywords: moral theory, metaethics, moral (i)realism, cognitivism, non-cognitivism, moral motivation, moral phenomenology

Literatura

- Brink, O. D. (1989). *Moral Realism and the Foundations of Ethics*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Darwall, S. (2006). »How Should Ethics Relate to (the Rest of) Philosophy? Moore's Legacy«. V Horgan, T. in Timmons, M. (ur.), *Metaethics After Moore*, Oxford: Clarendon Press, str. 17–37.
- Horgan, T. in Timmons, M. (2005). »Moral Phenomenology and Moral Theory«. *Philosophical Issues*, 15(1), str. 56–77.
- Horgan, T. in Timmons, M. (ur.) (2006). *Metaethics after Moore*. Oxford: Clarendon Press.
- Horgan, T. in Timmons, M. (2008). »Prolegomena to a Future Phenomenology of Morals«. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 7(1), str. 115–131.
- Kirchin, S. (2003). »Ethical Phenomenology and Metaethics«. *Ethical Theory and Moral Practice*, 6(3), str. 241–64.
- Mackie, J. L. (1977). *Ethics – Inventing Right and Wrong*. New York: Penguin. [V slovenščino je prevedeno prvo poglavje »Subjektivnost vrednot«, (prev. V. Strahovnik). V *Analiza*, 2008, 12(1/2), str. 69–92.]
- McNaughton, D. (1988). *Moral Vision: An Introduction to Ethics*. Oxford: Blackwell.
- Miller, A. (2003). *An Introduction to Contemporary Metaethics*. Cambridge: Polity Press.
- Moore, G. E. (2000) [1903]. *Principia Ethica* (prev. F. Klampfer). Ljubljana: Študentska založba. (Izvirno besedilo dostopno na: <http://fair-use.org/g-e-moore/principia-ethica>).
- Potrč, M. in Strahovnik, V. (2014). »Phenomenological Objectivity and Moral Theory«. *Synthesis philosophica*, 29(1), str. 159–173.
- Ross, W. D. (1939). *Foundations of Ethics*. Oxford: Clarendon Press.
- Sayre-McCord, G. (1988). »The Many Moral Realisms«. V Sayre-McCord, G. (ur.), *Essays on Moral Realism*, Ithaca & London: Cornell University Press, str. 1–23.
- Shafer-Landau, R. (2005). *Moral Realism: A Defence*. Oxford: Oxford University Press.
- Strahovnik, V. (2007). »Moralna fenomenologija in fenomenološki argumenti«. *Analiza*, 11(4), str. 73–95.

Strahovnik, V. (2008). »Teorija zmote: moralni kognitivizem in irealizem«. *Analiza*, 12(1/2), str. 49–67.

Timmons, M. (1999). *Morality without Foundations*. New York in Oxford: Oxford University Press.

Timmons, M. (2002). *Moral Theory: An Introduction*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers.